

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д.изк. Свилен Стефанов за дисертационен труд на докторанта Веселина Кирилова Йончева на тема „Живопис в храмовете, изградени от Освобождението до 1941 г. на територията на съвременния град София“.

Веселина Йончева е докторант към Институт за изследване на изкуствата на БАН. Научен ръководител е проф. Емануел Мутафов. Дисертационният труд е в обем от 499 страници, увод, пет глави, заключение и библиография с 225 заглавия. Включен е и каталог на разглежданите паметници от 357 страници. Приложени са общо 261 илюстрации. Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита на разширено заседание на ИГ *Средновековно и Възрожденско изкуство*. Докторантът е направил необходимите публикации по темата на научния труд.

Съвсем правилно докторантката Веселина Йончева започва научния си труд с обща характеристика на дисертацията, като постъпателно изяснява актуалността на изследването и състоянието на научните проучвания по темата. Ясно са формулирани целите и задачите, както и обектът на проучване. Целта на дисертационния труд е да се направи опит за изследване на църковната живопис и архитектура в софийските храмове в периода от Освобождението до 1941 г. Обхватът на темата е формулиран така, че в разработката да бъдат разгледани различните пътища, по които се развива църковната живопис и архитектура в големите градове и в малките населени места. Напълно съм съгласен с твърдението, че засега цялостно проучване по темата няма.

Изяснени са и методите на изследване. Събран и систематизиран е материал, който е използван за основа на аналитичната част. За нея е избран интердисциплинарен подход, включващ архивистика, теренни и библиографски проучвания, атрибуционни техники, стилистичен анализ и др. Основният метод на работа минава през документирането на разглежданите храмове, анализ на архитектурата и живописната украса във всеки един от тях.

Хронологически изследването е ограничено в един период от приблизително шест десетилетия. Долна граница е Освобождението на България, което предизвиква бурен подем във всички области на обществения живот. Горна граница на изследвания период е включването на България във Втората световна война през 1941 г.

Първа глава има за цел да въведе читателя в общия исторически контекст, в който се изграждат и изписват храмовете в София. Накратко е разгледана и старата история на града, като свързана с важни за християнството събития, проследено е храмовото строителство на територията на града.

Във втора глава се проследява зараждането на художествения живот в София след Освобождението. Около 1878 г. в града не съществува почти никакъв художествен живот и съвсем коректно е изяснено, че постепенно, особено след съединението на Източна Румелия с Княжество България, столицата започва да функционира не само като политически, но и като духовен център на държавата. Веселина Йончева посочва три най-значими промени в художествения живот, които в голяма степен характеризират периода. Първо, това е подмяната на възрожденските иконописци с академично подготвени художници като водещи фигури в художествения живот. Наред със стилово-художествения си облик, българското изкуство променя и своята сюжетно-тематична проблематика. На трето място е изтъкнато институционализирането на художествения живот с учредяването на дружества, организирани изложби, периодични издания и създаването на Държавното рисувално училище. В тази глава е разгледана и културната политика за изписване на храмовете от периода, която е регламентирана едва след 1925 г. С цел да обедини специалистите в областта на традиционните религиозни изкуства и да защитава професионалните им интереси през 1925 г. в София е създадено Дружеството на художниците иконописци и резбари. Създаден е Правилник за строеж, зографисване и украса на православните църкви в Царството, който изяснява процедурата по изписването на храмовете и получаването на правоспособност на художниците.

Трета глава е посветена на архитектурата от периода. Докторантката правилно изтъква, че след Освобождението църковното строителство се развива между официалната държавна поръчка и традиционната възрожденска архитектура. В края на XIX в. из цялата страна се строят църкви от различни типове. По отношение на официалната/академична линия на развитие, процесите, през които преминава църковната архитектура са диференцирани в три периода на развитие. Първият период е от Освобождението до началото на XX в. През този първи период съществува съзнателна политика за прекъсване на възрожденската архитектурна традиция, която се подкрепя и от законовата уредба, чрез ограничаването на дейността на недипломирани народни майстори. Така до появата на първото поколение български архитекти, получили образованието си в чужбина, църковната архитектура е поверена на чужденци. С най-голямо значение за официалната тенденцията е архитектурата и художественото оформление на най-представителния паметник в София, изграден след Освобождението - храм-паметник „Св. Александър Невски“. Вторият период е от началото на XX в. до 1918 г. Църковната архитектура преминава в ръцете на първото академично поколение архитекти. Въпреки че в страната продължават да работят и чужди специалисти, основните тенденции се извеждат от българите, които подлагат на преоценка построеното от чужденците и правят нов опит за прочит на богатата ни църковна традиция. Характеризира се с прилагането на типови проекти при изграждането на православните храмове, като тази практика продължава да е актуална и след 1918 г. Третият обособен от Веселина Йончева период на развитие на българската църковна архитектура и живопис е след края на Първата Световна война, когато се наблюдава нов подем в строежа и изписването на нови храмове и продължава до 1941 г. През този период става типична практиката строителството да бъде решавано с конкурси, което силно повишава творческия стимул, а постигнатите резултати са подложени на широка професионална и обществена оценка. Като представителни за периода докторантката посочва храм „Св. Параскева“, изграден по проект на арх. Антон Торньов, храм „Св. Неделя“, възстановен по проект на архитектите Иван Васильов

и Димитър Цолов, храм „Покров Богородичен“, дело на архитектите Петър Марковски и Борис Бобчев.

Четвърта глава е посветена на църковната живопис в София от периода. Тук са изведени основните тенденции в църковната живопис. Изяснени са две направления на развитие, предопределени от сблъсъкът между старата възрожденска традиция и стремежът към академична представителност. Според Йончева академичната религиозна живопис също преминава през три периода на развитие. Отново първият период е от Освобождението до началото на ХХ в. Известно е, че автори като Антон Митов, Иван Мърквичка и техните студенти от Рисувалното училище имат важна роля за институционализирането на художествения живот в България и те налагат живописиста в новостроящите се храмове в столицата да се поверява само на академично подготвени художници. Те решават задачата за създаване на национално изкуство чрез академичния изобразителен език. Вторият етап на развитие според докторантката се дефинира в периода от началото на ХІХ в. до края на Първата Световна война. Тогава се появява второто следосвобожденско поколение художници. С особено значение за живописиста за периода от началото на века до края на Първата Световна война е създаването през 1904 г. на дружество „Съвременно изкуство“. Напълно е вярно, че една от програмните цели на дружество „Съвременно изкуство“ е осъществяване на синтез между изобразителните изкуства и архитектурата. Тази идея има своето отражение в обновлението на църковната архитектура и живопис именно в областта на фасадната декорация и ролята на орнамента в стенописната украса в интериора на храмовете. С особено значение за тези обновления е пластичният език на сецесиона, главно чрез дейността на Харалампи Тачев и Стефан Баджов. Третият период е от 1918 г. до 1941 г. Сецесионно-декоративни тенденции се наблюдават в значителна част от иконописиста през 20-те и през 30-те години. Засилва се ролята на стилизираната линия. През 20-те години на Балканите се съживява и интереса към византийското изкуство. Но въпреки това, религиозното изкуство продължава да съществува в масовия си вариант на академична живопис.

Пета глава е наречена „Художници и екипи“, в която са изведени хронологически най-изявените църковни художници, ателиета и сдружения, работили в София след Освобождението. За целта на проучването са систематизирани църковните поръчки, изпълнени от авторите за храмовете в столицата за периода 1878-1941 г. Тук последователно и подробно е разгледана ролята на художници като Иван Мърквичка, Антон Митов, Апостол Христов Фръчковски, Иван Димитров, Стефан Иванов Стефан Баджов Харалампи Тачев Господин Желязков, Димитър Гюдженев, Дечко Мандов, Георги Богданов, Николай Ростовцев. Изтъкнато е значението на създаденото през 1907 г. в София художествено ателие „Св. Лука“, под ръководството на Апостол Христов и Господин Желязков. Както и създаденото през 1925 г. Дружество на художниците иконописци и резбари.

В заключението си докторантът обобщава всичко разработено в отделните глави на дисертационния труд. Анализирането на църковното строителство и живопис в София в разглеждания период дава възможност да се изясни как се развива историята на града след Освобождението. От събрания материал и анализирането му се извеждат водещите процеси при развитието на църковната живопис и архитектура, прави се опит за периодизация. Правилно докторантката отбелязва, че в балкански контекст развоят, през който преминава българското църковно изкуство не е нещо уникално, сравнено с други съседни страни. Настоящата разработка за първи път прави опит да очертае картината на църковната живопис в София от периода, чрез натрупването предимно на факти от творческата биография на художниците, да начертае основните взаимодействия със светското изкуство в контекста на социално-политическата обстановка в страната.

В заключение, може да се каже, че докторантът Веселина Йончева е представила дисертационен труд, който със сигурност ще бъде много полезен и в процеса на изучаване на църковната архитектура и монументална живопис от края на XIX и първата половина на XX век. Събраната и анализирана информация е от важно значение за развитието на изкуствоведските изследвания от периода.

Поради всички гореказани причини, предлагам на уважаемото научно жури да присъди на Веселина Кирилова Йончева научната и образователна степен „доктор“.

Проф. д.изк. Свилен Стефанов

04. 02. 2021